

Ключевые слова: *насилие в семье, девиантное поведение, уровни профилактики правонарушений среди детей и молодежи, восстановительные практики, семейные совещания.*

Drozdova I.V. Domestic violence as One of the Determinant of Deviant Behavior of Children and Young People.

Sociological, psychological and criminological factors defining domestic violence as determinants of deviant behavior of children and young people are analyzed in the article. The author draws attention to the necessity of early preventive influence on the causes and conditions which cause family conflicts. It considers the applicability of restorative practice for solving such problems.

Key words: *domestic violence, deviant behavior, the level of crime prevention among children and young people, restorative practice, family councils.*

Стаття надійшла 23 березня 2011 р.

УДК 343.214

Т.С. Коханюк

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВИЛ І ПРИЙОМІВ СИСТЕМНОГО ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Аналізується обґрунтування окремих правил і прийомів тлумачення та необхідність їх застосування під час системного тлумачення кримінального закону. Запропоновано класифікацію правил системного тлумачення кримінального закону.

Ключові слова: *правила тлумачення, прийоми тлумачення, системне тлумачення кримінального закону.*

Постановка проблеми. На думку Ч. Беккарія, «тлумачення законів – зло» [1, с. 94]. В нашій інтерпретації неправильне тлумачення або таке, яке здійснене не за відповідними правилами, – не має права на існування. Дійсно, якщо під час тлумачення не керуватися принципом «якщо твердження логічно необхідне, то воно істинне» [2, с. 152], а керуватися правилами тлумачення, то користь від нього важко буде заперечити. Зважаючи на те, що наявність прийомів та правил окремих способів тлумачення кримінального закону є їх істотною ознакою, вважаємо за необхідне розглянути правила, за допомогою яких воно здійснюється.

Стан дослідження. Проблеми тлумачення кримінального закону, окремі його способи розглядаються у працях багатьох науковців, зокрема Д. Азарова, О. Белокурова, Я. Браїніна, Л. Гаухмана, В. Грищука, О. Дудорова, О. Маріна, М. Мельника, З. Тростюк, М. Феоктістова, О. Шляпочнікова та інших. Проблеми дослідження окремих способів тлумачення, зокрема мовного та юридико-лінгвістичного, стали предметом дисертаційних досліджень М. Кострової та Л. Чулінди. Значної уваги заслуговують дисертаційні дослідження російських учених М. Дворнікова, який розглядав проблеми системного способу тлумачення, та О. Бастрикіної, котра досліджувала системоутворюючі зв'язки права.

Деякі з них згрупували свої висновки щодо здійснення тлумачення у певні правила, які є цікавими для нас, оскільки містять ряд принципів положень щодо тлумачення. Серед таких науковців О. Бойко, С. Лисенков, Т. Подорожна, О. Черданцев, Л. Чулінда та інші. Проте чимало висловлених ними положень щодо правил та прийомів тлумачення кримінального закону, і системного тлумачення зокрема, не набули належного зацікавлення у колі науковців. На наш погляд, сучасний стан досліджень у галузі кримінального права вимагає ретельнішого розгляду загальнотеоретичних питань у сфері тлумачення кримінального закону з метою формулювання єдиного порядку інтерпретації його тексту.

Виклад основних положень. Як зазначено у філософській енциклопедії, правило – в найпростіших випадках це речення виду: (при якихось умовах) дозволяється (чи вимагається) здійснити (чи не здійснити) таке (дії чи бездіяльність). Ці найпростіші правила, або приписи, називаються, відповідно, дозволами або вимогами (наказами); вимога не вчиняти дії називається заборонами цієї дії. Складні правила утворюються шляхом тих чи інших приписів, які застосовуються до інших приписів або їх списків. Прикладом таких правил є звичайні правила граматики [3, с. 329].

На думку юристів, правила – різновид підзаконних нормативно-правових актів, які приймаються (затверджуються) в установленому порядку компетентними державними органами або посадовими особами з метою встановлення єдиного порядку організації здійснення певної діяльності чи окремих дій, єдиних вимог до поведінки учасників правовідносин у відповідній сфері [4].

Із процитованого нами визначення видається, що різноманітні види діяльності будуються на основі закріплених на відповідно-

му рівні правил, що ж до такої діяльності як тлумачення, зокрема системного тлумачення кримінального закону, то тут відсутні будь-які закріплені правила.

Правозастосувач у даному випадку радше керується правилами логіки або інтуїцією під час тлумачення кримінального закону, що не може не викликати негативного відгуку з боку науковців.

Щодо правил тлумачення загалом, то вагомі дослідження у цьому напрямку здійснив ще Є. Васьковський, який узагальнив ряд правил, котрі слід використовувати під час тлумачення. Зокрема, Є. Васьковський наводить декілька правил, що мають використовуватись під час системного способу тлумачення:

1. Внутрішній смисл норм має встановлюватись шляхом врахування їх відношення одна до одної, розміщення в системі права, наданого їм законодавцем, і очевидного або встановленого із внутрішніх основ.

2. У разі зіткнення декількох однорідних основ перевагу слід надавати найближчій.

3. У разі неможливості встановити смисл норми за допомогою вказаних засобів слід звернутись до зовнішніх джерел і надати їй той смисл, який мав на увазі сам законодавець [5].

Також науковець формулює і інші правила, зокрема стосовно словесного тлумачення:

1. Якщо в самому законі вказано, в якому смислі вживається дане слово, то саме в такому смислі воно має розумітись.

2. Якщо смисл слова прямо не визначений в самому законі, то слід встановити його на основі зіставлення паралельних місць.

3. У разі відсутності в законі визначень термінів і паралельних місць необхідно звернутись до тих даних, від яких може залежати смисл слів.

4. Слова закону мають розумітись у тому смислі, в якому вони вживаються у місцевій мові чи діалекті.

5. Смисл кожного слова залежить від тих слів, з якими воно поєднане в тому чи іншому випадку, а тому слова мають тлумачитись не окремо, а у взаємозв'язку [5] та інші.

О. Черданцев вирізняє у системному способі тлумачення такі правила:

1. Якщо визначення терміна чи інший спосіб його розкриття міститься в загальній частині кодексу, то таке визначення стосується всіх норм даної галузі.

2. Якщо визначення міститься в нормах визначеного інституту, то воно, безсумнівно, стосується всіх норм відповідного інституту.

3. Перед тим, як використовувати легальні визначення однієї галузі (або інституту) для інтерпретації норм іншої галузі (інституту), слід встановити, чи є в цій галузі інше легальне визначення, або за допомогою інших прийомів тлумачення встановити, чи не вживається цей термін в іншому смислі [6, с. 168].

Т. Подорожна формулює таке правило: якщо існує законодавча дефініція, то термін слід розуміти саме в такому значенні, яке вона встановлює; найбільш точно інтерпретувати термін можна лише за допомогою відповідного визначення [7, с. 135]. Проте науковець не враховує у визначених правилах тієї можливості, що дефініції одного терміна може бути декілька, а яку з них обрати серед інших за цими правилами не визначено.

С. Лисенков сформулював декілька правил мовного тлумачення, а саме:

1) словам і виразам слід надавати значення, що зафіксоване в літературній мові і є загальноживаним. Винятки можливі, коли відмінні від загальноживаних значення слів і виразів доводяться за допомогою інших способів тлумачення або містяться в офіційно визначених дефініціях;

2) якщо законодавець у законі або іншим шляхом визначив значення певного слова або виразу, то цьому слову чи виразу необхідно надавати тільки такого значення;

3) якщо в законі декілька разів використовуються одні й ті ж самі слова або вирази, то їм не можна надавати різного значення, за винятком випадків, коли це визначено в самому законі;

4) різним словам і виразам без достатніх для того підстав не можна надавати одного і того ж значення;

5) при тлумаченні жодне слово або граматичний знак, що міститься в тексті закону, не можуть тлумачитись як зайві [8, с. 7].

Ще одне правило виокремив О. Бойко, який зауважив, що кримінальне право орієнтується на бланкетні установки, але в кардинальних питаннях рішення мають прийматися на базі норм кримінального закону [9, с. 86].

Л. Чулінда здійснила спробу виокремлення правил так званого юридико-лінгвістичного способу тлумачення, зокрема сформулювала та навела аргументи щодо наступних правил:

1. Слова і словосполучення в нормативно-правовому акті мають таке саме значення, як і в літературній мові, якщо немає підстав для їх іншої інтерпретації.

2. Якщо існує легальна дефініція терміна або якщо правотворець в інший спосіб визначив його значення, то саме в цьому значенні й має розумітися термін.

3. Значення терміна, встановлене для однієї галузі права, не поширюється на інші галузі без достатніх підстав.

4. Якщо в нормативно-правовому акті не визначено у будь-який спосіб значення юридичних термінів, то їм надається те значення, в якому вони вживаються в юридичній науці та практиці.

5. Якщо в нормативно-правовому акті використано технічні або інші спеціалізовані терміни, значення яких не визначено правотворцем, то їм надається те значення, яке вони мають у відповідних галузях знань.

6. Якщо термін неодноразово згадується в одному нормативно-правовому акті, необхідно виходити з того, що він вживається в одному значенні.

7. Різним термінам не надається одного й того самого значення без вагомого обґрунтування.

8. Окремі слова і словосполучення тексту нормативно-правового акта не можуть бути зайвими або позбавленими значення.

9. Словам і словосполученням тексту нормативно-правового акта надається того значення, в якому вони вжиті правотворцем на момент його видання.

10. Значення складних висловлювань встановлюється відповідно до синтаксичних правил мови, якою сформульовано текст нормативно-правового акта.

11. При тлумаченні тексту нормативно-правового акта, викладеного не на мові першоджерела, звертаються до тексту першоджерела [10, с. 93–124].

Вважаємо, що такі дослідження у сфері тлумачення є ґрунтовними та цікавими, проте щодо кримінального закону мають свої особливості.

Не всі науковці підтримують думку стосовно можливості виокремлення правил тлумачення. Так, Н. Єфімова робить висновок, що

зіставлення правил тлумачення з винятками з правил доводить, що будь-які рекомендації відносні і залишають юристу свободу при виборі моделі інтерпретатора [11, с. 110]. Не можемо погодитись із нею щодо відносності рекомендацій у сфері тлумачення, адже такі висновки є її власною позицією і стосуються окремих нечітко сформульованих правил, що лише може стимулювати до створення обґрунтованих правил.

З огляду на особливості системного тлумачення кримінального закону, вплив на нього законів формальної логіки та тісного зв'язку з іншими способами тлумачення, вважаємо за необхідне вирізнити такі *види правил системного тлумачення кримінального закону*:

- правила, які впливають із системних та системоутворюючих зв'язків кримінального закону;
- правила, які впливають із використання законів формальної логіки у системному тлумаченні кримінального закону;
- правила, які впливають із співвідношення тлумачення з іншими способами тлумачення кримінального закону.

Окрім наявності правил системного тлумачення кримінального закону, істотною ознакою такого способу тлумачення є наявність притаманних йому прийомів. Як відомо, прийом – це спосіб виконання або здійснення чого-небудь; метод дослідження, вивчення чого-небудь [12]. Зауважимо, що стосовно прийомів тлумачення, і системного тлумачення зокрема, існує мала кількість літератури щодо використання тих чи інших прийомів такого тлумачення. Проте окремі дослідження у цьому напрямку все ж таки здійснювались.

Як зауважує О. Черданцев, системний спосіб тлумачення здійснюється з використанням таких його прийомів: 1) встановлення місця норми в системі права; 2) визначення зв'язку норми, що тлумачиться, з іншими нормами; 3) зіставлення взаємопов'язаних норм [13, с. 77].

Щодо встановлення місця норми в системі права та інших прийомів системного тлумачення, то, як вважає науковець, окремим прийомом не можна надавати рівноцінного та самостійного значення. Наприклад, використання першого вказаного прийому і встановлення, до якої галузі права, інституту, законодавчого акта чи його структурної частини належить та чи інша норма, ще не дає достатніх підстав для того, щоб одну норму розглядати як основу для тлумачення іншої. Необхідно, щоб між ними були функціональні зв'язки і вони регламентували одні і ті ж суспільні відносини або відносини, близькі за змістом

[13, с. 116]. Цю позицію О. Черданцева підтримав у своєму дослідженні і Ю. Власов [14, с. 72]. Деякі науковці однобічно розглядають системне тлумачення, роз'яснюючи його зміст використанням лише одного з його прийомів. Так, І. Алексеєнко вважає, що уявлення змісту норми здійснюється шляхом встановлення її системних зв'язків з іншими нормами [15, с. 12].

Також і П. Люблінський звертає увагу науковців на те, що окрема стаття закону не існує як ізольоване тіло, а є лише клітиною в складі загального організму законодавства; роль і значення її можуть бути встановлені лише у складі цілого. Цей прийом встановлення змісту закону можна назвати встановленням внутрішнього зв'язку закону. На думку дослідника, в разі тлумачення незрозумілих частин кодифікаційного права, насамперед, необхідно використовувати саме цей прийом [16, с. 154].

Аналіз позицій учених із даного приводу та системи кримінального закону і законодавства загалом дав підстави сформулювати такі *прийоми системного способу тлумачення*:

1) встановлення місця норми в системі кримінального закону. Правозастосувач встановлює, до якої частини КК, інституту кримінального закону належить норма, що потребує тлумачення. Необхідність використання цього прийому пояснюється потребою врахування структури кримінального закону. Адже норми Загальної частини КК України, як відомо, мають загальний характер і можуть перебувати у зв'язку із будь-якою структурною складовою Особливої частини; найтісніші зв'язки певного інституту кримінального закону можуть знаходитись у межах самого інституту тощо;

2) встановлення інших норм, які перебувають у взаємозв'язку із нормою, що потребує тлумачення на основі системоутворюючих зв'язків. Кожен нормативно-правовий акт, у тому числі й кримінальний закон, має свою структуру. Крім цього, ще однією властивістю кримінального закону є те, що він є системою. Існування системи обумовлене існуванням системоутворюючих зв'язків. Законодавець розмістив норми кримінального закону у його структурних частинах з огляду на ряд обставин: технічні особливості КК; коло відносин, які вони регулюють або охороняють; функціональні обов'язки, які вони виконують та ін. із врахуванням зв'язків, які наявні всередині кримінального закону як системи;

3) встановлення інших норм, які перебувають у взаємозв'язку із нормою, що потребує тлумачення на основі системних зв'язків. Окрім системоутворюючих зв'язків кримінального закону, які ще

можна назвати внутрішніми, кримінальний закон має і зовнішні зв'язки, оскільки він є структурною частиною більшої системи – системи законодавства. Структурні частини кримінального закону або його приписи перебувають у зв'язках із структурними частинами законодавства і формуються із врахуванням кола суспільних відносин, які вони регулюють;

4) встановлення юридичної сили всіх норм, які перебувають у зв'язку із нормою, що потребує тлумачення. Без встановлення юридичної сили норм, які перебувають у зв'язку із нормою, що потребує тлумачення, немає можливості обґрунтувати використання тієї чи іншої норми під час тлумачення;

5) зіставлення, порівняння і розмежування норм, які перебувають у зв'язку із нормою, що потребує тлумачення. Правозастосувач має можливість виявити, чи можливо із використанням певних зв'язків витлумачити норму, що потребує тлумачення; чи повною мірою здійснене тлумачення; чи виникає необхідність у застосуванні додаткових прийомів або способів тлумачення. Крім цього, можливе виникнення протиріч або суперечностей між нормами однієї чи різних юридичних сил.

Висновки. Системне тлумачення кримінального закону насправді використовується під час тлумачення будь-якого його тексту в той чи інший спосіб. Ми виокремили три види правил системного тлумачення кримінального закону та п'ять прийомів системного способу тлумачення. Це видалося можливим на підставі аналізу напрацювань щодо обґрунтування єдиного способу здійснення системного тлумачення кримінального закону, тобто формулювання його правил та прийомів, що обмежить можливість виникнення помилок під час його здійснення, зменшить кількість інтерпретацій та дасть можливість як фахівцям у галузі права, так і початківцям успішно тлумачити текст кримінального закону. Положення статті можуть стати підґрунтям для наступних досліджень, зокрема щодо формулювання правил системного тлумачення за його видами та щодо окремих прийомів системного тлумачення кримінального закону; особливостей їх використання; можливості вироблення певного алгоритму використання правил та прийомів тлумачення або її відсутності.

---

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа; сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА, 2004. – Вып. VI. – 184 с.

2. Ивин А.А. По законам логики / А.А. Ивин. – М.: Мол. гвардия, 1983. – 208 с.
3. Москва А.С. Правило / А.С. Москва // *Философская энциклопедия* / гл. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1967. – Т. 4. – С. 329–330.
4. Нагребельний В.П. Правила / В.П. Нагребельний // *Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.* – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – С. 712.
5. Васьяковский Е.В. Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов / Е.В. Васьяковский. – М.: Издание Бр. Башмаковых, 1913. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z533.html.
6. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора: учебное пособие для вузов / А.Ф. Черданцев. – М.: Юнити-Дана, 2003. – 381 с.
7. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як різновид тлумачення: теоретико-правовий аспект / Т. Подорожна // *Підприємництво, господарство і право.* – 2008. – № 11. – С. 133–136.
8. Лисенков С.Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи / С.Л. Лисенков // *Законодавство України: науково-практичні коментарі.* – 2006. – № 5. – С. 3–9.
9. Бойко А.И. Система и структура уголовного права: в 3 т. Том III: Структура уголовного права и его идентификация в национальной юриспруденции / А.И. Бойко. – Ростов н/Д: Изд-во СКАГС, 2008. – 508 с.
10. Чулінда Л.І. Правила юридико-лінгвістичного тлумачення текстів нормативно-правових актів / Л.І. Чулінда // *Законодавство України: науково-практичні коментарі.* – 2003. – № 5. – С. 3–8.
11. Єфімова Н.О. Принципи тлумачення норм права / Н.О. Єфімова // *Держава та регіони. Серія: Право (гуманіт. університет «ЗІДМУ»).* – 2007. – № 2. – С. 107–110.
12. Новый словарь украинської мови: в 3 т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – Видання друге, виправлене. – К.: Аконіт, 2003. – Т. 2 К-П. – С. 891.
13. Черданцев А.Ф. Вопросы толкования советского права / А.Ф. Черданцев. – Свердловск: Свердловский юридический институт. 1972. – 191 с.
14. Власов Ю. Проблеми тлумачення норм права: монографія / Ю. Власов. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 180 с.
15. Алексєєнко І.Г. Загальнотеоретичні аспекти тлумачення конституції та законів органами конституційної юстиції / І.Г. Алексєєнко // *Вісник Запорізького юридичного інституту.* – 2000. – № 4. – С. 11–18.
16. Люблинский П.И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / П.И. Люблинский; под ред. и с предисл. В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2004. – 248 с.

Коханюк Т.С. Поняття и виды правил и приемов системного толкования уголовного закона.

Анализируется обоснование отдельных правил и приемов толкования, а также необходимость их применения при системном толковании уголовного закона. Предложена классификация правил системного толкования уголовного закона.

Ключевые слова: правила толкования, приемы толкования, системное толкование уголовного закона.

Kohanyuk T.S. Concepts and Types of Rules and Techniques of the Criminal Law Interpretation.

The grounds of specific rules and techniques of interpretation and necessity of their application during system interpretation of the criminal law are analyzed. The classification of rules of the criminal law system interpretation is suggested.

Key words: rules of interpretation, techniques of interpretation, system interpretation of the criminal law.

Стаття надійшла 8 лютого 2011 р.

УДК 343.53(477)

Н.Є. Маковецька

ДО ПИТАННЯ ПРО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ВБИВСТВА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Розглядаються проблеми кваліфікуючих ознак вбивств за кримінальним правом України та Республіки Польща. Проводиться порівняльний аналіз на основі польського досвіду, обґрунтовуються пропозиції щодо удосконалення чинного КК України.

Ключові слова: вбивство, кваліфікуючі ознаки, Україна, Республіка Польща.

Постановка проблеми. Україна на шляху до євро-атлантичної інтеграції повинна реформувати свою правову систему, в тому числі й систему кримінального права. В зв'язку з цим є актуальним порівняльний аналіз окремих кримінально-правових засобів протидії злочинам. Адже, лише вивчаючи досвід інших європейських держав, ми зможемо успішно вирішити питання приведення українського кримінального законодавства до вимог Європейської Спільноти.